

Mr. Rajko VUJIĆIC

NEKOLIKO NEPOZNATIH DJELA BOKOKOTORSKOG IKONOPISCA MAKSIMA TUJKOVIĆA

O Maksimu Tujkoviću, bokokotorskom ikonopiscu i rezbaru iz prve polovine 18. vijeka, do sada je veoma malo poznato a malo i objavljeno. Na njega je prvi i u nekoliko navrata ukazao Đ. Mazalić u svojim osvrtima na ikonostase u Staroj pravoslavnoj crkvi u Sarajevu i u Nikoljcu kod Bijelog Polja, na kojima se nalaze Tujkovićeve potpisi.¹ Ta dva djela, uz nekoliko ikona iz bivše zbirke Koste Strajnića, sada vlasništvo Narodnog muzeja u Beogradu, bilo je sve što se znalo o njegovom stvaralaštvu.

Prikupljajući građu o bokokotorskoj slikarskoj školi,² evidentirali smo nekoliko do sada nepoznatih djela Maksima Tujkovića, koja, svakako, dopunjuju dosadašnja saznanja o tom zanimljivom domaćem slikaru — ikonopiscu.

U Crkvi Sv. Gospe u Njegušima nalaze se dvije prestone ikone, *Isus Hristos s apostolima* (76,5 x 113 cm) i *Bogorodica sa Hristom i prorocima* (74 x 112 cm), datirane 1720. godine, ali bez potpisa slikara. Na prvoj, u centralnom dijelu s lučnim završetkom, sjedi Hristos na prestolu u odeždi arhijereja, desnom rukom blagosilja, a u lijevoj drži otvoreno Jevanđelje s tekstom (Mt. 25, 34). Njemu, sa strane, su simetrično raspoređeni simboli četiriju jevanđelista, dok prijesto pridržavaju dva heruvima i dva serafina. Iznad Hristove glave nazire se segment sa sv. Duhom, prikazan u vidu goluba poviše kojeg četiri krilata heruvina pridržavaju osmokraku zvijezdu sa poprsjem Starca Dana, što sve zajedno po vertikali predstavlja sv. Trojicu. Lijevo i desno od Starca Dana (signiran kao »Vedhi Denmi« i »Savaot«) su arhanđeli Mihailo i Gavrilo, a do njih Bogorodica i Jovan Krstitelj u deisisnoj varijanti. Oni su, kao

¹ Đ. Mazalić, Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1934, 119, 123, 144; 1935, 54; 1936, 64—66. Djela Maksima Tujkovića u Staroj pravoslavnoj crkvi u Sarajevu opisao je L. Mirković u Spomeniku SKA LXXXIII/II (drugi razred) 1936, 16—21.

² Autor je 1978. godine na Filozofskom fakultetu u Zadru odbranio magistarsku radnju »Bokokotorska slikarska škola«, odakle je, uz nužno prilagođavanje, korišćen materijal za ovaj članak.

i apostoli, prikazani dopojasno i smješteni u medaljonima od dvije stilizovane lozice. Na nešto izdignutoj okvirnoj traci na lijevoj strani, odozgo prema dolje, su apostoli: Petar, Matej, Marko, Simon, Jakov i Filip, a na desnoj strani apostoli: Pavle, Jovan, Luka, Andrej, Vartolomej i Toma. Slabo vidljive signature svetitelja ispisane su na po dva stilizovana lista između svakog medaljona. Tri svetitelja na sredini donjeg dijela se zbog oštećenosti ne mogu identifikovati.

Uz donji rub središnjeg dijela ikone je priložnički natpis: »Siju ikonu pišaše sinovi Staniše popova, Vukosav, pop Vuko, Iovo i Marko usapšemu ocu Staniši i materi Stani . . . B(og) da ih prosti.«³ Natpis je ispisan kaligrafskim slovima svijetlim okerom na maslinastotamnoj poledini i, sa izuzetkom jedne riječi, dobro je čitljiv.

I druga ikona, Bogorodica sa Hristom i prorocima, ima sličan raspored figura kao prethodna. Bogorodica sjedi na širokom prijestolu s naslonom. Lijevom rukom pridržava dijete Hrista, dok desnom pokazuje na njega. Sa strane su dva meloda sa dugačko razvijenim svicima, dok dva heruvima, s donje strane, pridržavaju prijesto. Uz donju ivicu je priložnički natpis datiran »od postanka svijeta« (7228), što, po našem računanju vremena, odgovara 1720. godini.⁴

Na okvirnoj traci, okolo centralnog dijela, prikazano je 20 dopojasnih figura u okruglim medaljonima od loze. Signature su bile napisane na po dva zelenomaslinasta lista između svakog medaljona. Sada je svega nekoliko čitljivo, dok su ostali sasvim izbledjeli. U centralnom dijelu okvirne trake, poviše Bogorodičine glave, prikazan je Arhanđel Gavriilo. Njemu je ikonopisac dao počasno mjesto među drugostepenim likovima, aludirajući time na čin blagovijesti. Lijevo i desno od Arhanđela Gavrila teče friz sa poprsjima proroka — po osam sa svake strane, dok su na donjem dijelu okvirne trake tri svetitelja, koja se zbog oštećenosti ne mogu identifikovati. Svi proroci drže razvijene svitke sa tekstovima, a nekoliko njih još i znamenja. Tako David drži kivot u obliku crkve, Aron (?) žezlo, Jezekilj dveri, Gedeon runo, Jakov ljestvice, te još dva proroka čija znamenja zbog oštećenja nismo uspjeli raspoznati.

Iako ikone nisu potpisane, mogu se sasvim sigurno pripisati Maksimu Tujkoviću. Mada su to njegovi najraniji radovi, koji su nam zasada poznati, oni su stilski i ikonografski sasvim u maniru Tujkovičevog slikarstva. Karakteristično stilizovana lica svetitelja, duktusi uvojaka kose i brade, upadljivo naglašavanje očiju bijelim

³ Popa Vuka Stanišina, koji se u natpisu nabroja među priložnicima, pominju i mljevački izvori. Njemu je 1722. godine dozvoljena ispaša na ostrvu Stradioti u Boki Kotorskoj (Istorija Crne Gore, knj. treća, tom prvi, Titograd, 1975, 235). Pominje se i kao serdar Vuko prilikom izražavanja odanosti Veneciji. Umro je u aprilu 1742. godine, kada se njegov sin Stanko Stanišić preporučuje vanrednom providuru Kveriniju (o. c., 299).

⁴ Ljub. Stojanović, Stari srpski zapisi i natpisi, Beograd, 1902, br. 2387.

linijama u vidu poređanih zarezâ, te reduciran kolorit, samo su neke od odlika koje susrećemo na svim ikonografskim djelima koje je taj slikar izveo.

U Crkvi Sv. Jovana u Gornjim Poborima⁵ poviše Budve nalaze se dvije Tujkovićeve ikone uklopljene u improvizovani ikonostas. Ispod prijestone ikone, lijevo od carskih dveri, pričvršćena je ikona *Bogorodica sa Hristom i arhandelima* (61,5 x 107 cm). Bogorodica, obučena u tamnocrveni maforion, sjedi na bogato ukrašenom prijestolu. Objema rukama čvrsto drži na krilu dijete Hrista, koji desnom rukom blagosilja, a u lijevoj drži zatvoren svitak. Njima se, sa strana, obraćaju dva meloda sa dugačko razvijenim svicima, od kojih bi onaj lijevi, sudeći po istočnjačkom turbanu na glavi, mogao biti Jovan Damaskin. Iznad prijestola su dva arhandela koji, simetrično postavljeni, nose sfere sa Hristovim monogramom. Duž donje ivice je priložnički natpis ispisan svijetlim okerom na tamnoj poledini u šest nejednakih redova, koji u transkripciji glasi: »†Preosvešteneiši g(o)s(podi)n vl(a)dika kirie kir Sava pisa ste ikone i čemere · let g(ospod)nie 1738 · ruka mne grešnago ikonopisca Maksima Tujkovića.«

Istoj cjelini je pripadala i ikona *Sv. Trojica* (68,5 x 102,5 cm), koja je, mada veoma oštećena, ikonografski sasvim čitljiva. Bog otac sa trouglastim oreolom sjedi na prijestolju kojega pridržavaju serafini signirani kao »mnogoočita«. Desno od njega je Isus Hristos, a poviše njih sv. Duh u liku goluba na osmokrakoj zvijezdi. Dva anđela naslikana su dopojasno sasvim u gornjim uglovima slike.

Kao što smo napomenuli navedene ikone nisu »in situ«, već su naknadno ubačene u ikonostas na kojemu ima još djela nekog mlađeg Rafailovića i Nikole Aspiotija. Kako prijestona ikona sa predstavom sv. Trojice može biti samo patronalna ikona, da se zaključiti da su bile naslikane za neku crkvu posvećenu tom patronu. Doda li se tome pominjanje vladike Save Petrovića kao ktitora, može se s dovoljno sigurnosti utvrditi da pred sobom imamo dio ikonostasa iz porušene crkve manastira Stanjevići. Tu crkvu, posvećenu sv. Trojici, sagradio je vladika Sava odmah nakon što se zavladičio, a završena je bila najkasnije 1738. godine, kada se oslikavanje ikonostasa, kao što se vidi iz natpisa, povjerava Maksimu Tujkoviću. Kasnije, a najvjerovatnije 1838. godine, kada je manastir pripao Austriji, ikonostas je demontiran i prenesen u Gornje Pobore. Ukoliko bi se manastir Stanjevići revitalizirao kao spomenik kulture, te dvije ikone bi svakako predstavljale dragocjene izvorne eksponate.

U manastirskoj crkvi u Gornjim Brčelima u Crmnici čuvaju se tri ikone iste veličine (28 x 41 cm) sa likovima apostola Andreja,

⁵ O Crkvi Sv. Jovana u Gornjim Poborima govori Stefan Mitrov Ljubiša u pripovijeci »Krađa i prekrada zvona«.

Jovana i Luke. Na njima se zapažaju sve karakteristike Tujkovičevog manira, tako da se s dovoljno sigurnosti mogu njemu pripisati. No, ono što je posebno zanimljivo na ovim trima tablama, koje su bile dio deisisne ploče na ikonostasu neke crkvičke crkve, jeste lijepi i zanatski korektno izvedeni duborez, koji zauzima skoro jednu trećinu površine. Oko dvanaestolatičnog cvijeta u sredini, poviše arkade, teče floralni motiv stilizovanog lišća, cvjetova i puzavica. Takav duborezni ukras bio je omiljen kod bokokotorskih ikonopisaca kao dekoracija lučnog završetka carskih dveri, dok se na deisisnoj ploči susreće dosta rijetko i to samo kod reprezentativnijih ikonostasa. Tujković je, po svemu sudeći, bio vješt rezbar. Da je on sâm izvodio duboreznu dekoraciju, a ne pomoćnici, potvrđuje i njegov potpis na ikonostasu manastira Nikoljca stavljen na podnožju raspeća, na dijelu kojeg redovito izvode rezbari.⁶

Kao što smo vidjeli, za sada najranije poznato Tujkovičevo djelo, ikone u Njegušima iz 1720. godine, pokazuje ruku iskusnog, čak zrelog majstora. To nas navodi na pomisao da nemamo kontakt upravo sa najranijim djelima, nastalim u drugoj, ili možda čak u prvoj deceniji 18. vijeka. Ne znamo da li su ta djela nestala ili još nisu rekognoscirana, ali se i bez njih sigurno može zaključiti da je naš slikar bio učenik Dimitrija daskala. U Gornjem Grblju, odatle Maksim Tujković potiče i gdje još i danas živi istoimeno bratstvo, Dimitrije je živopisao dvije crkve — Sv. Đorđa u Šišićima 1699,⁷ i Sv. Nikole na Pelinskoj rudini 1718. godine. Da li je Tujković počeo izučavati slikarsko-rezbarski zanat već prilikom živopisanja prve crkve, teško je reći, mada za takvu jednu pretpostavku ne postoji hronološka prepreka.

Ovih nekoliko, do sada nepoznatih djela, bacaju, svakako, nešto više svjetla na ikonopisno-rezbarsku djelatnost Maksima Tujkovića. Sa onim što se o njemu od ranije znalo, možemo mu sada slijediti trag na nešto širem području u razdoblju od skoro dvije decenije: Njeguši — 1720, Nikoljac — 1723, Sarajevo — 1734, te Stanjevići 1738. godine. Ovim sigurno ni izdaleka nije obuhvaćeno sve stvaralaštvo ovog zanimljivog ikonopisca, koji, usprkos izvjesnog anahronizma u ikonografskom smislu, ima svoju slikarsku individualnost, a zvučnost hromatskih površina na njegovim slikama, ma koliko na prvi pogled mogla izgledati neoplemenjena, ima u odnosu na crtež svoju unutrašnju logiku, pri čemu se dovodi u ravnotežu i uklapa u rustičnost izraza.

⁶ Natpis je više puta objavljivan. Kalkirao ga je Pavle Mijović i objavio u Bokokotorska slikarska škola XVII—XIX vijeka, L. Zograf daskal Dimitrije, Titograd, 1960, str. 10.

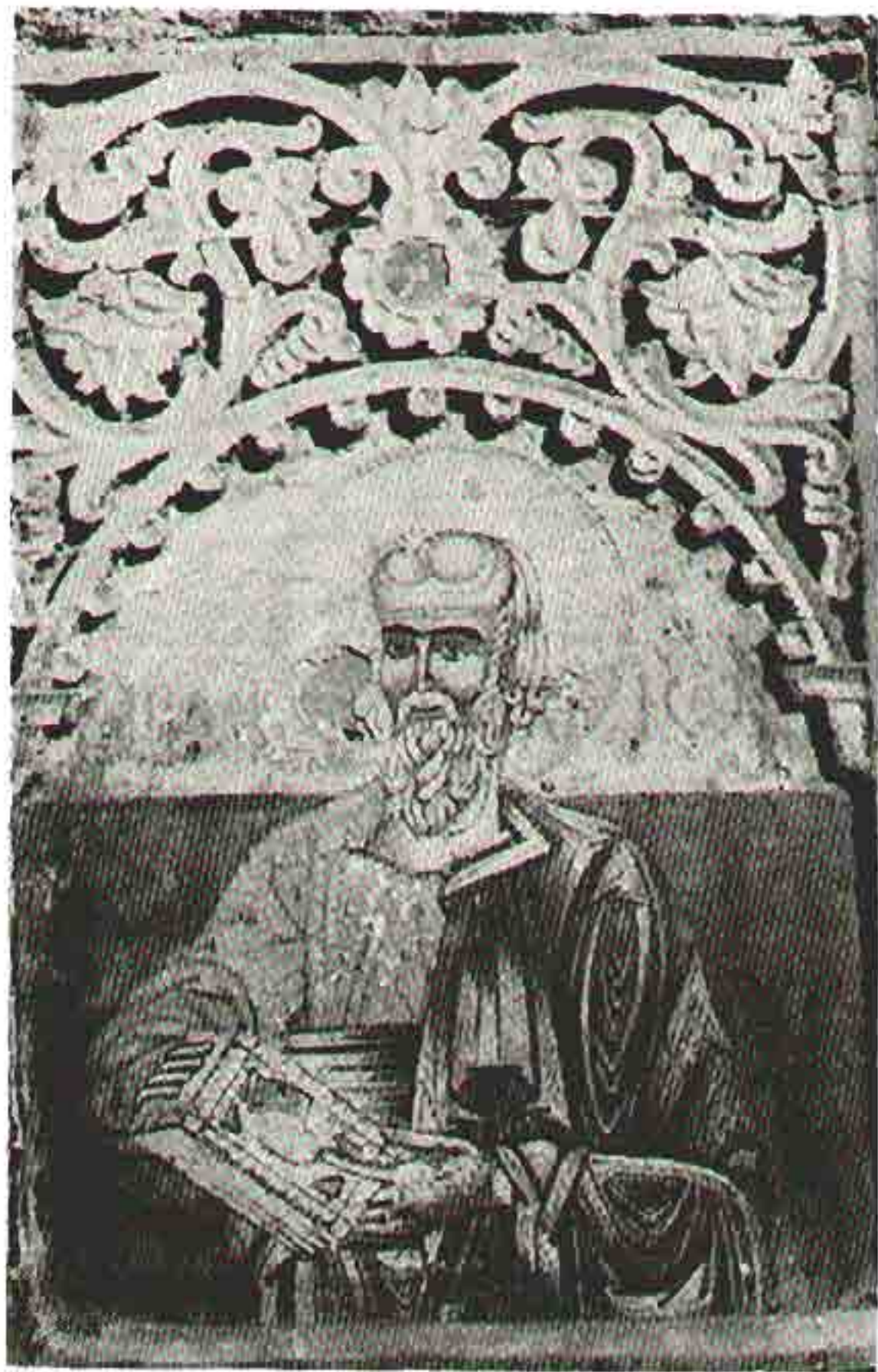
⁷ Do sada je u nauci, uglavnom, bilo prihvaćeno mišljenje P. Mijovića da je Crkva Sv. Đorđa u Šišićima živopisana 1692. godine. Mi smo, međutim, u natpisu oko medaljona sa predstavom Hrista na tjemenu crkve uspjeli pročitati 1699. godinu, datiranu još i «od postanka svijeta» (7207). O tome, kao i nekim problemima Dimitrijevog živopisa, pripremamo posebni članak.

Apostoll, detali ikone Hristos s apostolima, Niegusi

Isus Hristos, detalj ikone Sv. Trojica, Poboři

Evangelista Jovan, dio desne ploče, Gornja Brčeta